

Osoby pochodzenia francuskiego w Sejmie Prowincjonalnym na Śląsku (1824-1925)

People of French origin in Provincial Landtag in the Silesia (1824-1925)

Streszczenie: Autor przedstawia sylwetki posłów do sejmu prowincjonalnego na Śląsku, wywodzących się z narodowości francuskiej. Ta grupa etniczna przybyła do Prus w okresie wojen religijnych XVII i XVIII w. Postacie te umieszcza na tle epoki, przedstawiając ich życiorysy polityczne.

Słowa kluczowe: XIX i XX wiek, Prusy, parlamentaryzm, samorząd terytorialny, posłowie, narodowość francuska, hugenotyzm.

Abstract: The Author introduces the profiles of deputies of provincial *Landtag* in the Silesia, which are of French origin. This ethnic group arrived to Prussia in the time of religious wars of 17th and 18th century. These characters are depicted in the background of the age and their political biographies are presented.

Keywords: 19th and 20th Century, Prussia, parliamentarism, territorial self-government, deputies, French nationality, Huguenotism.

Sejmem Prowincjonalnym zajmowałem się w innym miejscu¹. Tutaj zostanie omówiony problem posłów na tym zgromadzeniu wywodzących się z narodowości francuskiej, pochodzących głównie z diaspory hugenockiej.

Pierwszym z nich był Huppe, o którym nie wiadomo zbyt wiele². Był radcą sądowym z Granicznej Dolnej (pow. strzegomski; poseł na II sejm, zmarł na początku obrad).

Następnym był Andreas (von) Renard (Renouard de Viville) ze Strzelec Opolskich (poseł na II sejm, za von Jordana, i na sejmy IV-VIII, z tym że na sejmie VII złożył mandat na początku obrad, z IX sejmu zrezygnował z powodu choroby, oraz poseł na sejm X). Andrzej Maria hr. Renard, Andreas Maria Graf von Renard był jednym z najbardziej zasłużonych arystokratów pochodzenia francuskiego, którzy odcisnęli swoje piętno na historii Polski, Saksonii i Prus. Urodził się 12 stycznia 1795 r. w czeskiej Opawie, był spadkobiercą słynnego rodu Colonnów. *Almanach*

¹ T. Kruszewski, *Sejm Prowincjonalny na Śląsku (1824-1933)*, Wrocław 2000.

² *Ibidem*, powinno być na s. 487, zob. *Geheimes Staatsarchiv preussischer Kulturbesitz*, MSW Prus, Rep. 77, I HA. IV Abt., D.XXIII d, Nr. 2, niepaginowana.

gotajski określał go jako cesarsko-królewskiego komornika, ksiązęco-arcybiskupiego ołomunieckiego radcę lennego, właściciela dóbr w Strzelcach Opolskich, Leśnicy i Tworogu, a także jako męża Eufemii z Rudna Rudzińskiej³.

Interesująca nas historia zaczyna się, gdy hr. Andre (Andreas) Renuard de Viville, będący kupcem, który pochodził z rodziny francuskiej osiadłej w Hamburgu, za panowania Jana II Kazimierza, osiadł w Warszawie w 1670 r. Jeszcze w Hamburgu ożenił się z hrabianką von Waldstein. W Warszawie spolonizował się na Andrzeja Renarda. Jego syn Jan Chrzyciel (Baptysta) Renard rozpoczął karierę wojskową. W 1726 r. Renardowie otrzymali na mocy konstytucji sejmu indygenat, a następnie zostali hrabiami Rzeszy na podstawie dyplomu elektorsko-saskiego króla Polski Augusta Mocnego z 28 lutego 1741 r., który generał-porucznik wojsk polskich i saskich Jan Baptysta Renard otrzymał za swoją służbę w kampanii z lat 1737-1739 przeciwko Turcji. Jan Chrzyciel Renard zmarł w Warszawie w 1746 r. Jego syn Andrzej także służył w polskim wojsku, a jego z kolei syn Jan Chrzyciel Renard w dobie rozbiorów ożenił się z hrabianką Alojzią Gaszynówną (pisownia niem. von Gaschin) z Żyrowej. Dzięki temu małżeństwu ich syn Andrzej, będący także generałem wojsk saskich, został w 1815 r. właścicielem ordynacji strzeleckiej, obejmującej Strzelce Opolskie, Leśnicę, Tworóg, Dębową, nabył także dobra lenne w Cieszynie w Królestwie Czeskim, miał też własne dobra w Królestwie Galicji i Lodomerii (władztwo Nadworna i Jastrzębik)⁴. Był również członkiem królewsko-pruskiej tajnej rady. Z wykształcenia był prawnikiem, studiował na uniwersytecie w Berlinie, był zarazem człowiekiem głęboko religijnym, zakon św. Jana Jerozolimskiego w 1820 r. przyjął go do swojego bractwa dla rycerzy stanu świeckiego. W 1846 r. został posłem do tzw. Zjednoczonego *Landtagu* jako delegat Sejmu Prowincjonalnego na Śląsku⁵. W latach 1848-1854 i 1858-1861 był posłem do pruskiej Izby Deputowanych⁶. Z małżeństwa z Eufemią Anną Barbarą z Rudna Rudzińską, ur. 10 grudnia 1800 r., zm. 26 kwietnia 1853 r. w Strzelcach Opolskich, zawartego 25 kwietnia 1825 r., doczekał się trójki dzieci. Najstarszym synem był Jan Maria, ur. 24 marca 1829 r., pan dziedziczny dóbr Kośmidry, Rusinowice, Małe Droniowice w pow. lublinieckim, a także Sielce k. Sosnowca (w 1856 r. ojciec dla niego je nabył) i Modrzejów w Królestwie Polskim, zm. 7 marca 1874 r. Od dnia 7 sierpnia

³ *Genealogisches Taschenbuch der deutschen gräflichen Häuser auf das Jahr 1836*, Gotha [1836]; K. Fuchs, *Renard, Andreas Maria Graf von*, [w:] *Neue Deutsche Biographie* (NDB), Bd. 21, Berlin 2003, s. 421 i n.

⁴ Nadworna – byłe woj. stanisławowskie (ob. Ukraina), Jastrzębik (pow. nowosądecki, gm. Muszyna).

⁵ T. Kruszewski, *op. cit.*, s. 488 i 499.

⁶ Z. Surman, *Wyniki wyborów do pruskiego konstytucyjnego Zgromadzenia Narodowego i Izby Posłów Sejmu Pruskiego na Śląsku w latach 1848-1918*, [w:] *Studia i Materiały z dziejów Śląska*, t. VII, red. A. Galos, K. Popiołek; *Wyniki wyborów parlamentarnych na Śląsku*, oprac. M. Orzechowski, J. Pabisz, Z. Surman, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 123 (daty wyborów: 8 V 1848, 5 II 1849, 27 VII 1849, 3 XI 1852, 27 XI 1858). Później zastąpił go syn Jan Maria, który był posłem od 1861 r.; zob. *ibidem*, s. 124 (6 XII 1861, 6 V 1862, 28 X 1863, 3 VII 1866, 7 XI 1867, 16 XI 1870, 4 XI 1873). Tegoż zastąpił hr. Mortimer Tschirsky-Reichell, później nazywający się hr. Mortimer Tschirsky-Renard, spadkobierca hr. Andrzeja, który zapisał mu strzeleckie dobra po śmierci synów.

1855 r. ożeniony był z Marią Anną Augustą baronówną von Spieß-Büllesheim (ur. 18 sierpnia 1827 r. w Bonn, zm. 1 grudnia 1856 r.). Drugim dzieckiem hr. Renarda była córka Ludmiła Gabriela Maria, ur. 28 sierpnia 1830 r., która 19 lutego 1849 r. poślubiła hr. Karola von Brühla, wnuka wszechwładnego ministra Augusta Mocnego w Warszawie, posiadacza majątku Radosław koło Góry Śląskiej. Po jego śmierci (zm. 27 listopada 1858 r.) ponownie wyszła za mąż za Georga hr. von Schlieffena, pruskiego *kamerjunkra*. Ostatnim dzieckiem był Hipolit Maria, ur. 1 listopada 1831 r., zm. 18 października 1855 r., pan dziedziczny dóbr Kravaře w Czechach i Nowa Wieś (pow. rybnicki). Był także starszym powiatu strzeleckiego i pruskim porucznikiem w 1. pułku ciężkiej konnicy obrony krajowej. Na trzy miesiące przed swym tragicznym zgonem poślubił 1 lipca 1855 r. hrabiankę Laurę Henckel von Donnersmarck z Bytomia i Siemianowic Śląskich, damę honorową Zakonu Joannitów, odznaczoną bawarskim Orderem Św. Teresy, córkę górnośląskiego magnata przemysłowego hrabiego Hugona. Dnia 18 października w 1855 r., w czasie polowania na słonki Hipolit został przypadkowo postrzelony przez swą 17-letnią żonę. Jego śmierć odcisnęła na niej tragiczne piętno. Półtora roku później 7 stycznia 1857 r. została ponownie wydana za mąż za hr. Arthura Saurma von und zu der Jeltsch, posiadacza dóbr Wawrzeńczyce i Struża Górna (pow. wrocławski), nigdy jednak nie pogodziła się z tragedią, w której miała swój udział⁷. Hrabia Renard bardzo ubolewał nad śmiercią swojego syna. Hipolit Renard został pochowany w mauzoleum w parku obok zamku.

Hr. Renard, który musiał pogrzebać za życia własnych synów, zmarł całkowicie załamany 21 listopada 1874 r. w Strzelcach Opolskich. Po śmierci drugiego syna hrabia podupadł na zdrowiu i zmarł, w wieku prawie 80 lat. Przeszedł do historii głównie jako twórca przemysłu na Górnym Śląsku i w Królestwie Polskim (fabryki w Zagłębiu Dąbrowskim, właściciel 41% udziałów w Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej). Był także miłośnikiem przyrody. Założył w okolicach Zawadzkiego rezerwat zwierzyny leśnej, który obejmował 19400 morgów (4840 ha) powierzchni leśnej. Do dziś można podziwiać różne gatunki drzew, jakie osobiście posadził w ogrodzie pałacowym w Strzelcach Opolskich. W 1832 r. rozpoczął trwający 30 lat okres zakładania parku w Strzelcach Opolskich, w tym celu posłał swego ogrodnika Schmidta do Londynu dla przeprowadzenia studiów krajobrazowych tamtejszych parków i zrobienia planów. W 1825 r. założył stadninę w Olszowej, wkrótce sławną w całej Europie, tutaj hodowano konie wyjazdowe i do jazdy wierzchem.

Systematycznie budował przemysł, będąc zarazem filantropem: w 1824 r. założył dla robotników żądowickiej huty kolonię w Zawadzkiem, zwaną Bemowskie (dziś jest to okolica skrzyżowania ul. Opolskiej i Paderewskiego). W 1855 r. zorganizował Śląskie Towarzystwo Budowy Hut, Lasów i Górnictwa „Minerwa” z siedzibą we Wrocławiu. Zajmowało się ono głównie produkcją stali. W 1856 r. w Kolonii

⁷ *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon im Verein mit mehreren Historikern herausgegeben von Prof. dr Ernst Heinrich Kneschke*, Bd. VII, Leipzig 1867, s. 453-454; *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser*. 1871, Gotha (1871).

Kąty (obecne Leśnictwo Dębie) hr. Renard wybudował zamek myśliwski (dziś Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci). W 1836 r. otworzył hutę żelaza w miejscowości Zawadzkie na lewym brzegu Małej Panwi. W 1855 r. hrabia Renard, zdruzgotany tragiczną śmiercią najmłodszego syna, sprzedał swoje zakłady nad Małą Panwią wspomnianej wyżej spółce „Minerwa”, zachowując w niej pakiet kontrolny akcji. Przewodniczącym spółki pozostał do 1868 r., potem funkcję tę przekazał synowi Janowi Marii.

Kolejnym arystokratą pochodzenia francuskiego wchodzącym do Sejmu Prowincjonalnego był baron Emil von Durant (Dürant; baron Hannshubert von Durant de Sénégas, z majoratu Wielowieś)⁸, *landrat* rybnicki z Baranowic (posłował na sejmach V-VIII). Ród ten przybył w 1609 r. na Śląsk z Langwedocji. Był on synem barona Heinricha. Emil Heinrich Erdmann Konrad baron von Durant de Sénégas (Durant, Marquis de Senegas et de Bonne) ur. 29 listopada 1799 r. w Bobrku (ob. dzielnica Bytomia). Był wieloletnim *landratem* powiatu rybnickiego (1 października 1834 – luty 1860). Zmarł 6 stycznia 1873 r. w Baranowicach Śląskich. Jego pierwszymi dobrami były: Szosowy oraz Osiny Górne, Średnie i Dolne w powiecie rybnickim, które 11 września 1827 r. zamienił na Baranowice Śląskie. Dnia 14 lipca 1836 r. w Niemodlinie zawarł związek małżeński z Charlotte Sophie Mathilde Wilhelmine von Kalinowsky, ur. 29 grudnia 1812 r. w Oldrzychowicach (ówczesnie pow. niemodliński, ob. brzeski), zm. 23 maja 1822 r. w Zgorzelcu.

Posłem do Sejmu Prowincjonalnego był wnuk tej pary baron Hannshubert von Durant de Sénégas, z majoratu Wielowieś (był posłem z okręgu gliwickiego-ziemskiego 1 stycznia 1918-19 listopada 1922)⁹. W Wielowski był znany z ufundowania 6 lutego 1926 r. pomnika poległych w I wojnie światowej mieszkańców miejscowości¹⁰.

W Sejmie Prowincjonalnym zasiadał także Franz von Mauberge, *landrat* i starszy ziemski z Nowego Świątowa (pow. nyski; poseł na VII sejm, za hr. von Seherr-Thoß z Dobrej; później posłował jeszcze na sejmach IX, X, XII, XIII, XX-XXI)¹¹. Przy okazji wymieńmy księstwo żmigrodzkie, którego posłem był Herrmann (na II sejm) von Hatzfeld und Trachenberg, także poseł do *Reichstagu*, który na kolejnych Sejmach Prowincjonalnych (sejmy IX-XI, XII-XIV, XV-XXIII) był nieobecny i był zastępowany przez pełnomocnika Franza von Mauberge, *landrata* w Nysie (poseł na XXII sejm).

Posłem był również Richard von Mauberge, starszy ziemski i dyrektor ziemstwa z Bodzanowa (pow. nyski, poseł na XXII i XXIII sejm)¹². Ród ten pochodził z terenów dzisiejszej Belgii. Mauberge to po flamandzku Monbosche. W 1661 r.

⁸ T. Kruszewski, *op. cit.*, s. 488 i 499.

⁹ *Ibidem*, s. 520.

¹⁰ Był on synem Emila Heinricha Erdmanna von Durant, ur. 16 grudnia 1839 r. w Baranowicach, zm. 29 marca 1894 r. w Wielowski; <http://www.ahnen-tafel.de/getperson.php?personID=I609&tree=T1#sthash.s1Jjx0gD.dpuf> [dostęp 26.02.2020].

¹¹ T. Kruszewski, *op. cit.*, s. 494.

¹² *Ibidem*, s. 499.

uzyskali szlachectwo wszystkich krajów dziedzicznych Habsburgów. Franciszek Józef von Mauberge był wymieniany już w 1825 r., kiedy kupił od żony Nowy Świętów i Komorów w powiecie nyskim. Ryszard, zapewne jego syn, kupił w 1859 r. majątek Bodzanów¹³.

Z Sejmem Prowincjonalnym związane jest również nazwisko Carla Georga Emila (używał też innego zestawienia imion: Ludwig Emil Karl Georg) von L'Estocq z Ober-Girbigsdorf (pow. zgorzelecki), który urodził się 8 marca 1788 r., a zmarł 22 października 1864 r. Był on pruskim pułkownikiem i marszałkiem nadwornym w Meklemburgii-Strelitz (poseł na VII sejm, wszedł w marcu 1843 r.), pochodził z rodziny hugenockiej wywodzącej się z Pikardii i Szampanii, leżących w północnej Francji, miał pięcioro rodzeństwa. Był synem znanego pruskiego oficera – generała kawalerii Antona von L'Estocq, opisanego nawet przez słynnego pisarza Theodora Fontane'a w jego *Wędrownkach przez Marchię Brandenburską*, gdy opisuje bitwę pod Großbeeren (23 sierpnia 1813 r., podczas „wojny wyzwoleniczej” z Napoleonem I)¹⁴. Urodził się on z drugiego małżeństwa ojca z Franziską Friederike von Koppelow, nadochmistrzynią dworu ks. Wilhelma Pruskiego.

Jego syn Anton był posłem na X i XI sejm¹⁵. W 1880 r. generał Anton von L'Estocq odkupił majątek Maciejowiec (pow. lwówecki) od hrabiego Maxa von Lüttichau. Według książki adresowej z 1886 r. dobra w Maciejowcu liczyły w tym czasie 315 ha. Generał Anton von L'Estocq pozostał ich właścicielem do śmierci w 1913 r., następnie jego spadkobiercy sprzedali posiadłość¹⁶.

Francuskiego pochodzenia byli także posiadacze księstwa żagańskiego, choć pierwsze posiadaczki były Niemkami. Księstwo żagańskie: Dorothea von Biron, ks. Kurlandii i Semigalii, zamężna hrabina von Talleyrand et Perigord, księżna de Dino (*landtagi IX-XV*). Potem jej syn Napoleon Louis, Duc de Valencay (poseł na *landtagi XVI-XXIII*). Na XVI *landtagu* Duc de Valencay nie miał pełnomocnika, natomiast na *landtagach* od XVII do XX i na XXIII stawił się osobiście¹⁷.

Posłem od 22 stycznia 1909 r. był Heinrich F.C.A. von Marées, *landrat* powiatu namysłowskiego od 1903 r. (zmarł 14 czerwca 1914 r., mandatu po nim nie obsadzono). W 1903 r. mianowany radcą rejencyjnym we Wrocławiu. Pochodził ze starej, francusko-niderlandzkiej rodziny¹⁸.

Karierę poselską miał w swoim życiorysie Hans Charbonnier, I burmistrz, potem nadburmistrz Legnicy (poseł: 16 sierpnia 1912-20 lutego 1921)¹⁹. Hans Arno Charbonnier ur. 31 marca 1878 r. w Skandawie (ob. pow. kętrzyński, ówczesnie pow. Gerdauen, pol. Gierdawy, ob. Żeleznodorożnyj), zm. 5 stycznia 1944 r. w Brodowicach,

¹³ R. Sękowski, *Herbarz szlachty śląskiej*, t. V, Katowice 2007, s. 107. Tu także herb rodowy.

¹⁴ K. von Priesdorff, *Soldatisches Führertum*, Bd. 4, Hamburg 1940, s. 52-60; B. von Poten, *L'Estocq, Anton Wilhelm von*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB), Bd. 18, Leipzig 1883, s. 455 i n.

¹⁵ T. Kruszewski, *op. cit.*, s. 488 i 500.

¹⁶ http://www.palaceslaska.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1213%3AMaciejowiec&catid=22&Itemid=55&showall=1 [dostęp 26.02.2020].

¹⁷ T. Kruszewski, *op. cit.*, s. 494.

¹⁸ *Ibidem*, s. 508.

¹⁹ *Ibidem*, s. 516.

(ob. pow. wołowski), gmina Kębłowice (ob. pow. wrocławski), po ciężkiej chorobie. Potomek rodziny hugenockiej, studiował nauki prawne i polityczne na uniwersytecie w Królewcu. W 1898 r. złożył pierwszy, a w 1903 r. duży państwowy egzamin prawniczy. Był on z wykształcenia prawnikiem, w 1898 r. został w dość młodym wieku referendarzem sądowym i w 1903 r. asesorem sądowym. Jednak nagle w 1904 r. porzucił karierę w wymiarze sprawiedliwości i został urzędnikiem. Początkowo pracował w administracji pruskich kolei państwowych. Następnie został urzędnikiem (jako asesor) w magistracie Charlottenburga (od 1928 r. dzielnica Berlina), by następnie piąć się w hierarchii urzędniczej Legnicy. Nastąpiło to, gdy 6 lutego 1905 r. został wybrany przez legnickich radnych na stanowisko II zastępcy burmistrza i skarbnika, które objął 8 maja. W jego kompetencjach leżało zarządzanie finansami miejskimi. Z dniem 8 maja 1905 r. został jej II burmistrzem, w 1912 r. jej I burmistrzem, a rok później 28 sierpnia 1913 r. objął już funkcję nadburmistrza. Jego kariera przyspieszyła, gdy 29 stycznia 1912 r. Charbonnier niemal jednogłośnie został wybrany przez radnych na stanowisko I burmistrza Legnicy. Pełniąc funkcję przewodniczącego Legnickiego Towarzystwa Ogrodów, kierował organizacją Niemieckiej Wystawy Róż i Śląskiej Wystawy Ogrodniczej w 1910 r. Wybrano go także na członka pruskiej Izby Panów, posła do śląskiego sejmiku prowincjonalnego (16 sierpnia 1912-20 lutego 1921)²⁰, a po podziale Śląska był przez cały okres Republiki Weimarskiej posłem do dolnośląskiego sejmiku prowincjonalnego (wybory w 1921, 1925, 1929 r. w okręgu legnickim, a w 1933 r. w szprotawskim)²¹. W prowincji dolnośląskiej był także członkiem Wydziału Prowincjonalnego (*Provinzialausschuss*), organu wykonawczego Sejmu, a w *landzie* niemieckim Prusy także zastępcą członka pruskiej Rady Państwa. Na Dolnym Śląsku był też członkiem rady zarządzającej Dolnośląskim Towarzystwem Ogniwym i członkiem rady nadzorczej Kolei Legnicko-Rawickiej oraz Zakładów Elektrycznych Legnica. W 1924 r. ponownie wybrano go na nadburmistrza. Okres jego rządów przypadł na trudny czas „wielkiej wojny”, jak ówczesnie nazywano I wojnę światową, oraz kryzysów gospodarczych rozpoczynających się w 1923 i 1929 r. Dnia 31 grudnia 1934 na polecenie *gauleitera* i nadprezydenta prowincji śląskich Helmutha Brücknera Charbonnier odszedł na emeryturę „z powodów zdrowotnych”²².

Z Górnego Śląska pochodził hr. Karl von Garnier-Turawa, *landrat* w Katowicach, właściciel majoratu Turawa (1 stycznia 1882-31 grudnia 1887), poseł do *landtagu* śląskiego²³. Pochodził z rodziny założyciela linii śląskiej, którym był Piotr Garnier, syn Jana Baptisty. Pochodził z Mt. Saxonnet k. Cluses we Francji. Uzyskał on 18 grudnia 1729 r. czeski inkolat i został zaliczony do czeskiego stanu rycerskiego. Dzięki

²⁰ Mandat uzyskał w trakcie kadencji, gdy złożył go nadburmistrz Legnicy Ottomar Hertel; zob. *ibidem*.

²¹ *Ibidem*, s. 537.

²² H. Unverricht, *Życiorysy Legniczan i mieszkańców ziemi legnickiej 1241-1945*, Legnica 2008; *Reichshandbuch der Deutschen Gesellschaft - Das Handbuch der Persönlichkeiten in Wort und Bild*, Bd. I, Berlin 1930, s. 266 i n.

²³ T. Kruszewski, *op. cit.*, s. 521.

małżeństwu Anny Barbary z Józefem (Antonim?) Scholtz von Löwencron z Wieszo-
wy i Kamieńca (koło Zbrosławic) weszli w posiadanie śląskich dóbr Turawa. Anna
Barbara była dwukrotnie zamężna – jej drugim mężem był hrabia von Gaschin.
W 1841 r. ród Garnier otrzymał tytuł hrabiowski i nazwisko von Garnier-Turawa.
Hrabia Karl był czwartym hrabią von Garnier-Turawa, dobra odziedziczył po zmar-
łym bezpotomnie Konstantynie (ojciec obydwu, drugi hrabia także nazywał się
Konstantin), zmarł w Turawie 29 października 1898 r.²⁴

Pochodzenie francuskie miał także hr. Maximilian Clairon-d’Haussonville,
landrat, z Kiełbasina, poseł do Sejmu Prowincjonalnego²⁵ i pruskiego *landtagu*
(1875-31 grudnia 1881). Karl Friedrich Bernhard Maximilian hr. Clairon d’Haus-
sonville ur. 12 grudnia 1836 r. w Gotha w Turyngii, zm. 28 stycznia 1899 r. w saskim
Merseburgu²⁶. Był niemieckim prawnikiem zajmującym stanowiska administra-
cyjne. Studiował nauki prawne na uniwersytecie w Halle, gdzie w 1855 r. wstąpił
do korporacji studenckiej *Corps Palaiomarchia* (później przyznała mu ona członko-
stwo honorowe). W 1857 r. został *auskultatorem* (praktykantem sądowym), a na-
stępnie szybko awansował: w styczniu 1859 r. został referendarzem rejencji, a w 1863 r.
asesorem rejencji. W 1865 r. mianowano go *landratem* w Lublińcu, by dwa lata
później przenieść go na analogiczne stanowisko do Olesna. W 1881 r. relokowano
go na Pomorze do rejencji koszalińskiej na stanowisko wyższego radcy rejencyj-
nego, a jeszcze później osiągnął najwyższe stanowisko prezydenta rejencji w Kas-
sel, które sprawował do 1893 r.²⁷ Był członkiem Partii Niemieckokonserwatywnej
i z jej ramienia w latach 1879-1885 i 1888-1893 był posłem do pruskiego *landtagu*
z okręgu Kluczbork-Olesno²⁸.

Kolejnym posłem do *landtagu* śląskiego, w trzecim okresie jego istnienia był
znany pruski polityk Georges von Cottenet, określany jako były *landrat* powiatu
lwóweckiego, zamieszkały w sąsiednim Brunowie. Był on posłem przez jedną ka-
dencję (1 stycznia 1882-31 grudnia 1887)²⁹. Georges August von Cottenet urodził

²⁴ O rodzie von Garnier, zob. *Genealogisches Handbuch des Adels. Der Gräfliche Häuser B*, Bd. I, Limburg a.d.Lahn 1953; *Genealogisches Handbuch des Adels. Der Adelige Häuser B*, Bd. VII, Limburg a.d.Lahn 1965.

²⁵ T. Kruszewski, *op. cit.*, s. 524.

²⁶ B. Mann (Bearb.), *Biographisches Handbuch für das Preußische Abgeordnetenhaus. 1867-1918*. Mitarbeit von M. Doerry, C. Rauh, T. Kühne. Düsseldorf 1988, s. 96 (Handbücher zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien: Bd. 3); T. Kühne, *Handbuch der Wahlen zum Preußischen Abgeordnetenhaus 1867-1918. Wahlergebnisse, Wahlbündnisse und Wahlkandidaten*, Düsseldorf 1994, s. 344-347 (Handbücher zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien: Bd. 6); H. Gerth, *Mitgliederverzeichnis des Corps Palaiomarchia zu Halle a. S.*, Sangerhausen 1924, Nr. 93.

²⁷ O jego działalności w Hesji, zob. na stronie Hessen.de: http://verwaltung.hessen.de/irj/RPKS_Internet?rid=HMdI_15/RPKS_Internet/sub/0fb/0fb7242f-5c8e-0111-0104-3765bee5c948,22222222-2222-2222-2222-222222222222,11111111-2222-3333-4444-100000005003.htm [dostęp 26.02.2020].

²⁸ Z. Surman, *op. cit.*, s. 118 (Partia Konserwatywna, 7 października 1879 r., jako *landrat*), s. 119 (26 października 1882 r., jako prezydent rejencji, tak samo 28 luty 1883 r., wybory uzupełniające 6 li-
stopada 1888 r.).

²⁹ T. Kruszewski, *op. cit.*, s. 516.

się 28 września 1807 r. w Berlinie, zmarł u schyłku XIX stulecia, 15 sierpnia 1900 r. w pałacu w Brunowie. Jako polityk pruski był także posłem do *Reichstagu*. Edukację swoją rozpoczął od szkoły klasztornej w Roßleben, a po złożeniu egzaminu dojrzałości podjął studia prawnicze na uniwersytetach w Berlinie, Heidelbergu i Getyndze. Na tym ostatnim obronił rozprawę doktorską i rozpoczął typową dla Prus karierę urzędniczą. W szczytowym punkcie swojej kariery został *landratem* i starszym powiatu lwóweckiego (1852-1873). W latach 1866-1873 pełnił też funkcję tajnego radcy rządowego.

Cottenet został członkiem pruskiej Pierwszej Kamery w latach 1849-1852, a następnie od 1852 r. do 1862 r. i ponownie w latach 1866-1873 był posłem do pruskiej Izby Deputowanych z okręgu legnickiego³⁰ okręg nr 35 Lubań. W chwili utworzenia Związku Północnoniemieckiego został wybrany na posła do *Bundestagu*, a po ustanowieniu w 1871 r. II Rzeszy Niemieckiej posłem do *Reichstagu* (okręg wyborczy Legnica 5 – Lwówek Śląski)³¹. Funkcję posła pełnił do 1876 r. z ramienia Partii Konserwatywnej. Ród Cottenet nie posiadał pruskiego szlachectwa, stało się to z chwilą przyjęcia Cotteneta do pruskiego stanu szlacheckiego 18 października 1861 r. w Królewcu³².

Kolejnym posłem do Sejmu Prowincjonalnego we Wrocławiu pochodzenia francuskiego był hr. Heinrich von Bethusy z Bąkowa (pow. kluczborski). Na II Sejm Prowincjonalny w 1828 r. wybrano go jako zastępcę z okręgu brzeskiego i gdy zasadniczy poseł hr. von Reinersdorff złożył mandat, wszedł na jego miejsce, choć zachowane źródła w berlińskim archiwum nie dają nam na to pewnej jasności. Posłem na pewno został na kolejnym III *landtagu* śląskim w 1830 r., wybrano go tym razem z okręgu strzeleckiego³³. Działalność polityczną prowadził także jego

³⁰ Z. Surman, *op. cit.*, s. 93 (5 II 1849, 3 XI 1852, 8 X 1855 jako *landrat*, jeszcze bez von), s. 94 (23 XI 1858, 6 XII 1861, 3 VII 1866 – tu już z von, 7 XI 1867, 16 XI 1870).

³¹ <http://www.reichstag-abgeordnetendatenbank.de/selectmaske.html?pnd=133302067&recherche=ja> [dostęp 26.02.2020]; *Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten Basis: Parlamentsalmanache/Reichstagshandbücher 1867-1938*, pod tym adresem są odesłania do kolejnych tomów almanachu gotajskiego posłów do pruskiego *landtagu*. Por. też *Datenbank der Abgeordneten der Reichstage des Kaiserreichs 1867/71 bis 1918 (Biorab – Kaiserreich)*, http://biosop.zhsf.uni-koeln.de/ParlamentarierPortal/biorabkr_db/biorabkr_db.php [dostęp 26.02.2020]; J. Pabisz, *Wyniki wyborów do parlamentu Związku Północnoniemieckiego i parlamentu Rzeszy Niemieckiej na terenie Śląska w latach 1867-1918*, [w:] *Studia i Materiały...*, s. 340 (12 II 1867), s. 341 (31 VIII 1867, 3 III 1871, 10 I 1874).

³² B. Mann (Bearb.), *op. cit.*, s. 98; T. Kühne, *op. cit.*; B. Haunfelder, K.E. Pollmann (Bearb.), *Reichstag des Norddeutschen Bundes 1867-1870. Historische Photographien und biographisches Handbuch*, Düsseldorf 1989, Kurzbiographie s. 390 (Photodokumente zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien, Bd. 2); F. Specht, P. Schwabe, *Die Reichstagswahlen von 1867 bis 1903. Eine Statistik der Reichstagswahlen nebst den Programmen der Parteien und einem Verzeichnis der gewählten Abgeordneten*, Berlin 1904, s. 78; *Genealogisches Handbuch des Adels, Adelslexikon*, Bd. II, s. 353, Bd. LVIII. *Der Gesamtreihe*, Limburg (Lahn) 1974; G. Hirth (Hrsg.), *Deutscher Parlaments-Almanach*, Berlin 1871; B. Haunfelder, *Biographisches Handbuch für das preußische Abgeordnetenhaus 1849-1867*, Düsseldorf 1994 (Handbücher zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien, Bd. 5).

³³ T. Kruszewski, *op. cit.*, s. 499 i 522.

syn hr. Eduard Georg von Bethusy-Huc, *landrat*, starszy ziemski z Bąkowa (pow. brzeski). Ród Bethusy-Huc wywodził się ze starej szlachty langwedockiej (Languedoc), znanej tam od XVI w., później osiadł on na Śląsku (wtedy należącym do Austrii) oraz w Polsce. Już w czasach pruskich w 1773 r. uzyskał tytuł hrabiowski. Hr. Eduard Georg von Bethusy-Huc urodził się 3 września 1829 r. w Bąkowie na Górnym Śląsku, zmarł tam 19 listopada 1893 r. Był on znanym niemieckim politykiem. Studiował nauki prawne kolejno na uniwersytetach w Bonn, Wrocławiu i Berlinie. Już na bońskim uniwersytecie aktywnie działał w korporacji studenckiej *Borussia*. W 1853 r. wyruszył w długą podróż po krajach Orientu, a następnie podróżował po Włoszech i Francji. Zdobytą tam wiedzę wykorzystywał w zarządzaniu dobrami w Bąkowie i w Wojciechowie (pow. oleski) oraz w dobrach Stany (w zaborze rosyjskim, czyli Królestwie Polskim)³⁴. W 1856 r. został deputowanym do sejmiku powiatowego, a w 1861 r. posłem do śląskiego Sejmu Prowincjonalnego (był wybierany kolejno na sejmy XVI-XIX, XXI i XXIII, ten ostatni zebrał się w 1873 r.). Po zmianie systemu wyborczego ze stanowego na demokratyczny sprawował mandat poselski od 5 grudnia 1877 r. do śmierci, do końca kadencji upływającej 31 grudnia 1893 r. zabrakło mu półtora miesiąca. Od 1862 r. wybrano go posłem do pruskiego *landtagu*, w Izbie Deputowanych zasiadał nieprzerwanie do 1879 r.³⁵ Na niemieckiej scenie politycznej sytuował się w centrum, w sierpniu 1866 r. założył Partię Wolnych Konserwatystów (*Freikonservative Partei*). Od 1867 r. został także posłem do północnoniemieckiego *Bundestagu* z jej ramienia³⁶. Jego partia po wyborach połączyła się z innym ugrupowaniem w Niemiecką Partię Rzeszy (*Deutsche Reichspartei*). Po ustanowieniu II Rzeszy Niemieckiej został posłem do *Reichstagu*³⁷. Wstąpił do tej samej frakcji konserwatywnej, ale na tle głoszonego przez niego programu podjęcia reformy armii, by obniżyć koszty jej utrzymania, doszło do stopniowego przechodzenia hrabiego na pozycje liberalne. Ostatecznie wystąpił z frakcji, co przyjęto z zadowoleniem, bo jego hasła polityczne nie znajdowały tam uznania. Podejmował próby godzenia liberałów z konserwatystami, stając się głównym aktorem tych działań. W Izbie Deputowanych domagał się przeprowadzenia reformy administracyjnej państwa. W latach 1873-1879 był drugim wiceprezydentem tej Izby. Mandat złożył w 1879 r. i zostawszy kluczborskim *landratem*, wycofał się z życia publicznego. Dnia 3 stycznia 1880 r. złożył także mandat posła do *Reichstagu*.

Hr. Eduard Georg von Bethusy-Huc poślubił w 1855 r. Emmy von Ohlen und Adlerscron (1837-1895). Z tego związku przyszło na świat sześcioro dzieci. Szwa-gierką hrabiego była pruska pisarka hrabina Valeska von Bethusy-Huc. Hrabia dla

³⁴ Chodzi o Stany Duże i Stany Małe w obecnym województwie mazowieckim, w powiecie siedleckim (gmina Suchożebry, nad Starą Rzeką).

³⁵ Z. Surman, *op. cit.*, s. 118 (6 XII 1861, 6 V 1862, 28 X 1863, 3 VII 1866, 7 XI 1867, 16 XI 1870, 4 XI 1873, 27 X 1876, 7 X 1879, kiedy to przed sesją jesienną sejmu pruskiego złożył mandat).

³⁶ J. Pabisz, *op. cit.*, s. 354 (12 II 1867 z ramienia *Freie Konservative Vereinigung*, Wolne Zrzeszenie Konserwatywne, potem Liberale, Liberałowie, 31 VIII 1867, znowu z ramienia WZK).

³⁷ *Ibidem* (3 III 1871 z ramienia Niemieckiej Partii Rzeszy, *Deutsche Reichspartei* (10 I 1874, NPR, 10 I 1877, NPR, 10 VIII 1878 NPR). Dnia 3 stycznia 1880 r. po mianowaniu go kluczborskim *landratem* złożył mandat poselski; zob. „Kreuzburger Kreisblatt” 1880, Jg. 35, nr 2, s. 5.

popularyzacji swych poglądów opublikował dwie książki: *Die ständischen Rechte mit Bezug auf Polizei und Kreis* (Berlin 1860) i *Zu den Gesetzesvorlagen, betreffend die ländliche Polizei- und Kreisordnung* (Berlin 1862)³⁸.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Geheimes Staatsarchiv preussischer Kulturbesitz, MSW Prus, Rep. 77, I HA. IV Abt., D.XXIIIId, Nr 2.

Źródła drukowane

Genealogisches Handbuch des Adels, Adelslexikon, Bd. II, Bd. LVIII. *Der Gesamtreihe*, Limburg (Lahn) 1974.

Genealogisches Handbuch des Adels. Der Adelige Häuser B, Bd. VII, Limburg a.d. Lahn 1965.

Genealogisches Handbuch des Adels. Der Gräfliche Häuser B, Bd. I, Limburg a.d. Lahn 1953.

Genealogisches Taschenbuch der deutschen gräflichen Häuser auf das Jahr 1836, Gotha [1836].

Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser. 1871, Gotha [1871].

Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon im Verein mit mehreren Historikern herausgegeben von Prof. dr Ernst Heinrich Kneschke, Bd. VII, Leipzig 1867.

Reichshandbuch der Deutschen Gesellschaft - Das Handbuch der Persönlichkeiten in Wort und Bild, Bd. I, Berlin 1930.

Literatura

Fuchs K., *Renard, Andreas Maria Graf von*, [w:] *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Bd. 21, Berlin 2003.

Gerth, *Mitgliederverzeichnis des Corps Palaiomarchia zu Halle a. S.*, Sangerhausen 1924, Nr. 93.

Haunfelder B., *Biographisches Handbuch für das preußische Abgeordnetenhaus 1849–1867*, Düsseldorf 1994.

Haunfelder B., Pollmann K.E. (Bearb.), *Reichstag des Norddeutschen Bundes 1867-1870. Historische Photographien und biographisches Handbuch. Kurzbiographie*, Düsseldorf 1989.

Heffter H., *Bethusy-Huc, Eduard Georg Graf von*, [w:] *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Bd. 2, Berlin 1955.

³⁸ „Kösener Korpslisten” 1910, nr 19, s. 263; B. Mann (Bearb.), *op. cit.*, s. 65; F. Specht, P. Schwabe, *op. cit.*, s. 84; H. Heffter, *Bethusy-Huc, Eduard Georg Graf von*, [w:] *Neue Deutsche Biographie* (NDB), Bd. 2, Berlin 1955, s. 193 f. (Digitalisat); C. von Schrenck-Notzing (Hrsg.), *Lexikon des Konservatismus*, Graz-Stuttgart 2002.

- Hirth G. (Hrsg.), *Deutscher Parlaments-Almanachs*, Berlin 1871.
- Kruszewski T., *Sejm Prowincjonalny na Śląsku (1824-1933)*, Wrocław 2000.
- Kühne T., *Handbuch der Wahlen zum Preußischen Abgeordnetenhaus 1867-1918. Wahlergebnisse, Wahlbündnisse und Wahlkandidaten*, Düsseldorf 1994.
- Mann B. (Bearb.), *Biographisches Handbuch für das Preußische Abgeordnetenhaus. 1867-1918*, Mitarbeit von M. Doerry, C. Rauh, T. Kühne, Düsseldorf 1988.
- Pabisz J., *Wyniki wyborów do parlamentu Związku Północnoniemieckiego i parlamentu Rzeszy Niemieckiej na terenie Śląska w latach 1867-1918*, [w:] *Studia i Materiały z dziejów Śląska*, t. VII, red. A. Galos, K. Popiołek, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966.
- Poten von B., *L'Estocq, Anton Wilhelm von*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie (ADB)*, Bd. 18, Leipzig 1883.
- Priesdorff von K., *Soldatisches Führertum*, Bd. 4, Hamburg 1940.
- Schrenck-Notzing von C. (Hrsg.), *Lexikon des Konservatismus*, Graz-Stuttgart 2002.
- Sękowski R., *Herbarz szlachty śląskiej*, t. V, Katowice 2007.
- Specht F., Schwabe P., *Die Reichstagswahlen von 1867 bis 1903. Eine Statistik der Reichstagswahlen nebst den Programmen der Parteien und einem Verzeichnis der gewählten Abgeordneten*, Berlin 1904.
- Surman Z., *Wyniki wyborów do pruskiego konstytucyjnego Zgromadzenia Narodowego i Izby Posłów Sejmu Pruskiego na Śląsku w latach 1848-1918*, [w:] *Studia i Materiały z dziejów Śląska*, t. VII, red. A. Galos, K. Popiołek.
- Unverricht H., *Życiorysy Legniczian i mieszkańców ziemi legnickiej 1241-1945*, Legnica 2008.
- Wyniki wyborów parlamentarnych na Śląsku*, oprac. M. Orzechowski, J. Pabisz, Z. Surman, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966.
- „Kösener Korpslisten” 1910, nr 19.
- „Kreuzburger Kreisblatt” 1880, Jg. 35, nr 2.

Źródła internetowe

www.ahnen-tafel.de.

www.biosop.zhsf.uni-koeln.de.

www.palaceslaska.pl.

www.reichstag-abgeordnetendatenbank.de.

www.verwaltung.hessen.de.

